

Türk dünyasında mühüm mədəni dəyərə sahib olan və YUNESKO-nun Bəşəriyyətin Qeyri-Maddi Mədəni İrs üzrə Repräsentativ Siyahısında Azərbaycanın da daxil olduğu 12 ölkənin ortaq irsi kimi qeyd alınan Novruz bayramı Azərbaycan türkləri arasında coşqu ilə qeyd olunan bayramlardan biridir. Baharın gəlişini və təbiətin oyanışını təmsil edən, mənşəyi qədim dövrlərə söykənən bu qədim türk ənənəsi, Orta Asiya və xüsusilə Azərbaycan türkləri tərəfindən mifoloji cəhətlərini qoruyub saxlayaraq bütün canlılığı ilə yaşatmağa davam edir. Novruz şənliklərində mühüm yer tutan çərşənbə mərasimlərində Novruzun mifoloji cəhətləri özünü göstərir. Yeniləşmə və yaradılış miflərinin əsas dinamikası olan, köhnə türk inanc sistemində də müqəddəs sayılan od, su, hava, torpaq kimi elementlər çərşənbə mərasimlərinin əsasını təşkil edir.

Bəs, Od çərşənbəsinin tarixi nəyə dayanır? Bu haqda hansı məlumatlar var?

Od çərşənbəsi tarixi haqqında nələr bilirik

lan Eezi Tangara adlı tanrının varlığından bəhs edir.

Türk mifologiyasında atəşin mənşəyi ilə bağlı iki rəvayət vardır:

Birincisi Qara Meşə tatarlarından tərtib edilmişdir. Bu mifə görə, "Kuday Tanrı insanı yaradandan sonra "insan çıpaq olacaq, amma soyuqda necə yaşaya bilər, ona od tapmalıdır" demişdir. Tanrı Ülgenin üç qızına bu işlə məşğul olmağı tapşırırdı, lakin qızlar onu tapa bilmədilər. Uzunsaqqallı Kuday onlara yaxınlaşanda öz saqqalının üstündə yuvarlandı. Ülgenin üç qızı bunu görüb güllüblər Tanrı Kuday "Ülgenin üç qızı daşın itliyini, dəmirin sərtliyini tapa bilməsələr də mənimlə əylənirlər" deməyə başlayıb. Bunu eşidən qızlar daşın itliyindən, dəmirin sərtliyindən istifadə edərək od yandırdılar.

İkinci mif belədir: "İlk insanlar meyvə və ot yediyi üçün oda ehtiyacları yox idi. Allah onlara ət yeməyi əmr etdikdən sonra atəş ehtiyac yarandı. Ülgen, göyden biri qara, biri ağ iki daş gətirdi. Əlindəki quru otları əzdi, bir daşın üstünə qoyub o biri ilə vurdu, ot alovlandı. Belə ki, Ülgen insanlara ilk dəfə od yandıрмаğı öyrətməmiş və "Bu od dədəmin qüdrətindən gəlmiş, daşa düşmüş oddur" dedi. İnsanlar bunu görüb od yandıрмаğı öyrəniblər.

Bu rəvayətlərə görə, odu insan yox, göydə Tanrının qızları tapıb. Odun göyden enməsi inancı Yakut türklərində də var. Sibir və bütün Orta Asiya mifologiyaları atəşin göyden enməsi ilə razılışır. Göktürklərin Allahdan od tapmaq üçün icazə almaları onların əcdadlarının da müqəddəs varlıq olması fikrini təsdiqləyir. Göktürk əfsanəsində od tapıb onu ilk dəfə türklərə öyrədən xəyali əcdad var. Göktürklərin bu əcdadı yarı tanrı yarı insan idi. Soyuqdan çox əziyyət çəkən türklər əcdadları od tapdıqdan sonra istilik ehtiyaclarını ödəmiş, yeməklərini bişirə bilmişlər. Göktürk əfsanələrində türklər od tapıb onu müqəddəsləşdirən əcdadlarına böyük əhəmiyyət vermişlər.

"Dədə Qorqud" hekayələrində odla bağlı inanclar da öz əksini tapmışdır. Qəbilələrdən birində olan Qanturalı Selcan Xatunu gətirmək üçün Trabzona yola düşəndə atası Qanlı Qoca oğluna bu niyyətindən əl çəkməsini deyir. Qanturalı keçilməz yerlərdən atəşin köməyi ilə keçəcəyini bildirir. Oğuzların adətlərinə görə od həmrəylik, birliyə çağırış simvolu idi.

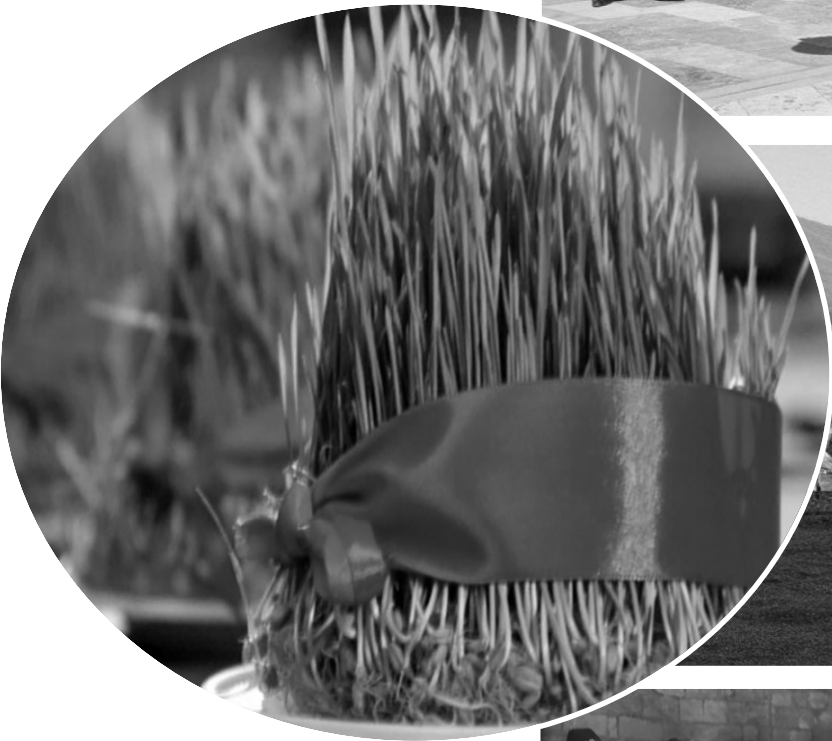
Odun Ülgen Tanrıdan bir hədiyyə olması, Ergenekondan çıxış rəmzi olaraq odda qızdırılan dəmirin çəkiclə döyülməsi, sobadakı odun su ilə söndürülməməsi, Quzey Altaylı gəlin-bəy işığı, təbəbətə tez-tez istifadə olunan çaxmaq daşı və s. türklər arasında atəş kultunun əhəmiyyətini ortaya qoyur.

Atəş kultu əsasında ən çox istifadə edilən təmizlənmə və şəfa təbiiqi Göktürklər dövründən bəri məlum olan "oddan tullamaq, tüstüden keçmək, (evin və ya heyvanın) tüstüləmə"dir. Bu əməllərlə günahlardan, pisliklərdən və xəstəliklərdən xilas olacağına inanılır.

Od əldə etməzdən əvvəl hava şəraitinə görə köçəri həyat tərzi keçirən ibtidai insanlar od əldə etdikdən sonra məskunlaşmış və beləliklə də meydana çıxan və od beşiyi kimi qəbul edilən "ocaq" sözü ev mənalığında işlənməyə başlamışdır. Kiməsə qarğıış edəndə "Ocağınız sönsün!" deyilməsi də buradan qaynaqlanır. Bu səbəblərdən qaynaqlanan köhnə türk inancına görə od ocaqdır, ocaq isə evin və nəslin davamını ifadə edir.

Türk mifoloji inancında odun göyden endiyi və buna görə də müqəddəs və təmizləyici gücə malik olduğuna inanılır. Novruzda yandırılan ocaq da türk xalqının mübarək, müqəddəs saydığı, hörmətlə yanaşdığı bir ünsürdür. Novruz bayramının qədim ayinlərindən olan "Qodu han" oyunu da atəş kultunun türk mifologiyasında gəldiyinə sübutdur.

Ayşan Vəli

SİA mövzu ilə bağlı araşdırma aparıb. Novruzda ikinci çərşənbə Oddur. Bu, həm də "Üsgü çərşənbə" və ya "Addı çərşənbə" də adlanaraq yazın gəlişini ifadə edir. Bu çərşənbənin gəlişi ilə günəş yavaş-yavaş torpağı qızdırır, canlandırır. Günəşin istisini arzulayan əcdadlarımız Od çərşənbəsində səhər tezdən Günəşə qurban kəsirlər. Böyük od yandırır onun şərəfinə mahnılar oxuyaraq günəşin doğmasını gözləyirlər. Günəş söndürüldükdən sonra kəndin cavanları odun külünü yığıb kəndin girəcəyinə və ya yola atırlar. Bu ritual xəstəliyin və çətinliklərin yox olmasını simvollaşdırır. Od çərşənbənin əsasını günəşə ehtiram və odu qorumaq təşkil edir.

Mifologiyada od insanın yaradılış prosesinin ikinci mərhələsinin, yəni od ünsürü ilə bağlı mərhələnin təzahürüdür. Türk mifologiyasında sistemində od və ya ocaq kultlarının çoxlu müxtəlif variantları mövcuddur və bu kultların əsas funksiyası insanları və onların yaxınlarını xəstəlik və belədən qorumaq, məhsuldarlığı və bolluğu təmin etməkdir. Çox yayılmış inanc sistemində daxil olan od əvvəlcə Mifoloji Ana sistemindən çıxmış və bu səbəbdən də çox vaxt fıstıq ağacı və Umay ilə birlikdə xatırlanmış, sonrakı dövrlərdə dişi tipdən kişi tipinə keçmişdir.

Qədim türklər hər evdə (çadırdə) ocaq və od hamisi ilə birlikdə tanrı qədr təsiri və qüdrətli sayılan od ruhunun mövcudluğuna inanırdılar. Xüsusilə, bu ocaq hamisi Şaman mifologiyasının töhfəsi ilə bir sıra yeni dəyərlər qazanmışdır. Məsələn, Yakut Şaman Mərey doqquzuncu səmada od yarıdan Dal-